

شأن اخلاق در مشی سیاسی حضرت امام خمینی (ره) در گفت‌وگو با حجت الاسلام والمسلمین هادی خامنه‌ای

امام راستی

مهم‌ترین رکن منشور اخلاقی حضرت امام (ره) «صداقت» است

موسار مضانی
خبرنگار

حضرت امام خمینی (ره) علاوه بر یک رهبر سیاسی، در میان اهالی اندیشه، به‌عنوان متفکری ذوالابعاد نیز شناخته می‌شود که سیاست‌ش بر منطق فکری استوار است که وجوه فلسفی، الهیاتی، فقهی و عرفانی قوی دارد و به همین اعتبار، ایشان مرجع «نظری» و «عملی» جریان‌های فکری مختلف شدند.

نوع مواجهه حضرت امام خمینی (ره) با مسائل روز جامعه، منطق عملی جدیدی را در عرصه سیاسی ایجاد کرد به گونه‌ای که در سیره عملی ایشان بارها شاهد ابتکارانی همچون طرح احکام ثانویه، مصلحت نظام، تاکافی دانستن اجتهاد مصطلح حوزوی و... هستیم. این منطق عملی که حضرت امام (ره) در عرصه سیاسی تولید کردند، در کارآمدی حکومتی که ایجاد کردند، بسیار اثرگذار بود؛ چنانکه هنوز هم به‌عنوان یک الگویی دیده می‌شود که هر پارادایم دیگری را باید با آن اعتبار سنجی می‌کنیم.

حجت‌الاسلام والمسلمین هادی خامنه‌ای، دبیر کل مجمع نیروهای خط امام و مدیر پژوهشکده تاریخ

■ به اعتقاد شما، منشور اخلاقی حضرت امام (ره) در عرصه سیاست چه قاعده‌هایی دارد؟ و مهم‌ترین رکن منظومه اخلاقی امام (ره) در جایگاه یک رهبر سیاسی چیست؟

جمله معروفی منسوب به پیامبر اسلام (ص) است که «انی بعثت لأتمم مكارم الاخلاق». به‌طور قطع، می‌توان گفت که اسلام بر پایه‌های اخلاق تکیه دارد و مهم‌ترین رکن اخلاق، «صدق» است. این واژه از یک سو به معنای یکسان بودن و هماهنگ بودن حواس پنجگانه انسان است؛ به این معنی که انسان می‌باید آنچه را با عقل یا با چشم و گوش فهمید، دید و شنید همان را به زبان آورد و بر خلاف یافته‌های باطنی و درک وجدانی‌اش سخنی نگوید. به زبان ساده‌تر، دروغ نگوید بلکه راست بگوید و با خود و دیگران صادق باشد.

از سوی دیگر، واژه «صدق» به این معنی است که انسان

می‌باید در راه یافته‌های عقل و وجدان خود استقامت و پایداری داشته باشد و لذا در روایات از این مسأله تحت عنوان «صدق فی المواطن» یاد شده است که فقط یکی از معانی آن ایستادگی در میدان جنگ است و البته مهم‌تر و دشوارتر از آن، ایستادگی در میدان «عقل» و «وجدان» است.

بنابراین، می‌توانم بگویم مهم‌ترین رکن و پایه منشور اخلاقی حضرت امام (ره) «صداقت» است؛ یعنی مادر همه خوبی‌ها و فضیلت‌ها.

■ «جمهوریت» و «اسلامیت» همواره دور کن اساسی در اندیشه سیاسی حضرت امام (ره) است که بر این اساس، ایشان «مشارکت سیاسی و اجتماعی مردم»، «عقلانیت»، «شایسته سالاری و شایسته‌گزینی»، «تکثرگرایی و چند صدایی»، «آزادی»، «استقلال اقتصادی» را از شاخص‌های کارآمدی یک نظام سیاسی معرفی می‌کنند. در این چارچوب، حال می‌خواهیم از شما بشنویم که در اندیشه حضرت امام (ره)، کارآمدی نظام حکمرانی چقدر استوار بر ستون «اخلاقیات» است؟

جمله معروفی از مرحوم سید حسن مدرس نقل شده است که «سیاست ما عین دیانت ماست و دیانت ما

جمله معروفی از مرحوم سید حسن مدرس نقل شده است که «سیاست ما عین دیانت ماست و دیانت ما عین سیاست ماست.» این جمله، سخن بسیار دقیق و محکمی است. به‌طور یقین، سیاست حضرت امام خمینی (ره) عین دیانت او است؛ چرا که دیانت ایشان مبتنی بر «صدق» و «امانت» است. طبعاً سیاست ایشان هم از همین جنس است. اگر دیانت اهالی سیاست در هر جامعه‌ای با دروغ آمیخته باشد، سیاست آنها نیز همانگونه خواهد بود ولی مادر سیاست حضرت امام (ره) و نیز شهید مدرس و از همه بالاتر حضرت امام علی علیه السلام شاهد هستیم که سیاست آنان نیز همچون دین آنها توأم با صدق و صفا بوده است

خصوص کدام بعد از اخلاقیات جامعه و سیاست دغدغه‌مندی بیشتری را احساس می‌کردند؟

با توجه به آنچه بیان شد به‌طور اختصار می‌توان گفت؛ با توجه به تأکید همیشگی حضرت امام خمینی (ره) بر وحدت، راستی و صداقت در دین و سیاست و رعایت تقوا و عدالت، مهم‌ترین دغدغه حضرت امام (ره) فقدان موارد بالا و شیوع دروغ، غیبت و تهمت و... بوده است.

ترجمه کردند و نقش مردم و رأی آنها را زینتی دانستند. علاوه بر اینکه به‌عنوان یک تجربه مهم تاریخی با دروغ آمیخته باشد، سیاست آنها نیز همانگونه خواهد بود ولی ما در سیاست حضرت امام (ره) و نیز شهید مدرس و از همه بالاتر حضرت امام علی علیه السلام شاهد هستیم که سیاست آنان نیز همچون دین آنها توأم با صدق و صفا بوده است.

■ بر این اساس، به اعتقاد شما، حضرت امام (ره) در

دوران جوانی اهل سیر و سلوک بود، نه تنها در عرصه «عملی» که سعی می‌کردند در عرصه «نظری» هم به عرفان ورود پیدا کنند؛ به‌طوری که از ۲۷ تا ۴۰ سالگی چندین کتاب در حوزه نظری عرفان نوشتند و حتی برخی از کتاب‌های بزرگ عرفانی را شرح کردند. این در حالی است که کمتر عارفی، وارد عرصه نظر می‌شود. به‌طور معمول عرفا در همان عرصه عملی فعال هستند، اما امام (ره) در هر دو عرصه کار و تلاش کرد. برای مثال، ایشان عارف، فقیه و سیاستمدار هستند این در حالی است که اغلب فقها روابط خوبی با عرفا ندارند و عرفا هم بعضاً فقها را قبول ندارند و هر دوی آنها، روابط چندان مناسبی با عرصه سیاست ندارند. در این فضا، این پرسش مطرح می‌شود که چگونه عرفان، سیاست و فقه در یک شخص جمع می‌شود. در زندگی امام (ره) ابعاد مختلف شخصیتی جمع بودند که می‌توانیم بگوییم همه اینها می‌تواند برای نسل امروز، چهره و شخصیتی جامع را مطرح کند.

در حوزه فقهی هم حضرت امام (ره) از جایگاه قابل توجهی برخوردار هستند و در این راستا، می‌توان به نوآوری‌های فقهی و اشراف فقهی ایشان اشاره کرد؛ شاید یکی از دلایل پیروزی انقلاب و نقش رهبری حضرت امام (ره) در نوآوری و تسلط ایشان بر عرصه فقه بود و همه، حضرت امام (ره) را به‌عنوان یک «فقیه برجسته» قبول داشتند. همه اینها زبانی است که هر کدام به تنهایی می‌توانند برای نسل امروز ما الهام بخش باشند.

بنابراین در یک جمع بندی می‌توانیم بگوییم که امام خمینی (ره) به خاطر شتون مختلفی که داشت، برای نسل امروز و حتی نسل‌های آینده در عرصه فردی و شخصی الهام بخش و الگوساز است. در عرصه ایدئولوژی، اندیشه امام (ره) به خاطر پیوندی که با بنیان‌های دینی دارد هنوز از ماندگاری و شادابی برخوردار است و تا زمانی که دین نقش مهمی در عرصه اجتماعی دارد اندیشه اسلام سیاسی امام (ره) و ایدئولوژی سیاسی ایشان هم ماندگاری خود را حفظ می‌کند و وابسته به زمان و مکان نیست.

در عرصه عمل سیاسی امام (ره) هرچند برخی مسائل و مصادیق جوامع امروز با دوران امام متفاوت است اما رفتار سیاسی امام (ره) در آن سال‌ها مجموعه‌ای از شاخص‌ها و منطق عمل سیاسی را تولید کرد که آن شاخص‌ها و منطق عمل سیاسی می‌تواند برای جوامع امروز و آینده حکومت دینی راهگشا باشد. و در عرصه فردی و شخصیتی، طرح و تبیین ابعاد مختلف شخصیتی ایشان می‌تواند نقش الگوسازی برای نسل‌های امروز و فردای کشور داشته باشد و الگویی از شخصیت انسان‌های جامع و چند ساحتی برای نسل امروز ترسیم کند.

تأکید داشتند.

بر این اساس می‌توان گفت که رفتار سیاسی امام علاوه بر اینکه به‌عنوان یک تجربه مهم تاریخی برای ایرانیان و همه علاقه‌مندان به مطالعه جریان اسلام سیاسی در جهان با اهمیت است برای جامعه امروز و نسل‌های آینده، نوعی منطق رفتار سیاسی را بازتولید کرده که جهت حرکت آینده حکومت دینی را مشخص و ریل‌گذاری کرده است.

اما سومین شأن امام که کمتر به آن پرداخته شده است شأن فردی و شخصیتی امام است که می‌تواند نقش الگوسازی برای نسل‌های امروز و فردای کشور داشته باشد. در توضیح این بحث باید گفت، ایشان شخصیت ذوالابعادی داشتند و از جامعیت علمی برخوردار بودند به‌طوری که به قول یکی از بزرگان، ایشان را می‌توان عالم‌ترین و باسوادترین رهبر سیاسی در کل تاریخ ایران دانست و این جمع شدن ابعاد مختلف در یک فرد وجه تمایز خاصی به ایشان داده است؛ که هنرمندان و نویسندگان می‌توانند از این ویژگی شخصی و فردی حضرت امام خمینی (ره) استفاده کرده و الگویی از شخصیت انسان‌های جامع و چند ساحتی برای نسل امروز ترسیم کنند.

برای مثال، سبک زندگی امام خمینی (ره) از کودکی تا دهه است؛ که هنرمندان و نویسندگان می‌توانند از این ویژگی شخصی و فردی حضرت امام خمینی (ره) استفاده کرده و الگویی از شخصیت انسان‌های جامع و چند ساحتی برای نسل امروز ترسیم کنند.

برای مثال، سبک زندگی امام خمینی (ره) از کودکی تا دهه است؛ که هنرمندان و نویسندگان می‌توانند از این ویژگی شخصی و فردی حضرت امام خمینی (ره) استفاده کرده و الگویی از شخصیت انسان‌های جامع و چند ساحتی برای نسل امروز ترسیم کنند.

بحث بعدی، عرفان حضرت امام خمینی (ره) است. امام خمینی یکی از افرادی است که از

سیره سیاسی امام (ره) علاوه بر اینکه به‌عنوان یک تجربه مهم تاریخی برای ایرانیان و همه علاقه‌مندان به مطالعه جریان اسلام سیاسی در جهان با اهمیت است برای جامعه امروز و نسل‌های آینده، نوعی منطق رفتار سیاسی را بازتولید کرده که جهت حرکت آینده حکومت دینی را مشخص و ریل‌گذاری کرده است. بر این اساس، حضرت امام (ره) همواره تأکید داشتند که حکومت دینی یعنی حکومت عدل و اگر حکومت‌ها می‌خواهند دینی باقی بمانند باید عادلانه رفتار کنند.

حضرت امام (ره) همواره تأکید داشتند که حکومت دینی یعنی حکومت عدل و اگر حکومت‌ها می‌خواهند دینی باقی بمانند باید عادلانه رفتار کنند.

ایشان همواره می‌کوشیدند تا کارآمدی حکومت دینی را افزایش داده و مصالح ملی را در اولویت قرار دهند تا آنجا که در صورت لزوم، کنار گذاشتن برخی از احکام اولیه را از نظر شریعت پذیرفته شده دانسته و روی «تمدن‌سازی» تأکید می‌کردند. ایشان، تمدن‌سازی را منطق اصلی تأسیس حکومت می‌دانستند. به همین دلیل، امام (ره) از پیشرفت خواهی دینی و «الگوی اسلامی پیشرفت» دفاع می‌کردند و بر «مردم‌سالاری»، «دین‌مداری» و «اجرای شریعت» احکام باید به حکم مجتهد و ولایت فقیه زنده عمل کرد. اما در مجموع سیره سیاسی امام (ره) در این سال‌ها یک منطق عمل سیاسی را برای حکومت دینی تولید کرده است که این منطق ماندگار و قابل ادامه است. به‌عنوان مثال سیره رفتاری امام نشان می‌داد که عدالت، کارآمدی سیاسی، حفظ نظام اسلامی، وحدت‌خواهی، دفاع از طبقات محروم، عدالت‌خواهی و مخالفت با تبعیض طبقاتی و عدم پذیرش ظلم زورگویان جهانی و تلاش برای ایجاد تعامل با کشورهای مختلف از موضعی برابر و دفاع از مسلمانان و حفظ اسلامیت و جمهوریّت نظام و... از جمله منطق عملی حاکم بر سیره سیاسی امام (ره) است. بر این اساس،

ایشان به‌عنوان نظریه‌پرداز جریان اسلام سیاسی مطرح می‌کند، اندیشه‌هایی فرازمانی و فرا مکانی است و می‌تواند در هر دوره‌ای برای کسانی که دغدغه اسلام سیاسی یا نوگرایی دینی را دارند، راهگشا باشد. زیرا اندیشه سیاسی ایشان مستخرج از دین و بنیان‌های دینی است که متأثر از قرائت ایشان از توحید، امامت، عدل، کلام اسلامی، فلسفه و فقه اسلامی است. بنابراین آرای حضرت امام (ره) کهنه شدنی نیست مگر اینکه خود دین به حاشیه رانده شود یا استدلال‌های ایشان، از قدرت مواجهه با شبهات زمان برخوردار نباشد و منطق درونی‌اش را از دست بدهد.

دومین شأن امام خمینی، شأن رهبری سیاسی ایشان و تجربه زیسته‌ی است. ایشان از سال ۲۲ به‌عنوان رهبر جنبش اسلامی شناخته می‌شوند و در عرصه سیاست فعال هستند، حتی قبل از سال ۲۲ از زمان انجمن‌های ایالتی و ولایتی و جریان انقلاب سفید، کاپیتالاسیون، یعنی از اوایل دهه چهل در عرصه سیاست به شکل فعالی ظاهر می‌شوند و بعداً در زمان اوج‌گیری انقلاب در ایران سال ۵۶ اعلامیه‌های ایشان بسیج‌کننده مردم بود و با سقوط رژیم پهلوی ایشان معمار نظام سیاسی جدید ایران شد.

در واقع، می‌توان گفت که حضرت امام خمینی (ره) یک نظام سیاسی جدید را شکل داد و مدیریت سیاسی را به عهده داشت. که شناخت این تجربه تاریخی در دوران بعد از امام نیز بسیار با اهمیت است و می‌تواند الهام‌بخش و چراغ راه آینده باشد. این الهام‌بخشی از یک‌سو در شناخت دقیق وقایع و اتفاقات تاریخی آن دوران و کشف الگوها و مدل‌های مواجهه امام با وقایع دوران خود و از سوی دیگر، در شناخت منطق عمل امام قرار دارد.

در تبیین این بحث باید گفت که برخورد امام (ره) با حوادث و وقایع مختلف مثل تجربه مدیریت شرایط انقلابی و تأسیس نظام سیاسی جدید و نحوه مواجهه با بحران‌های مختلف همچون بحران‌های تروریستی و بحران‌های جدایی‌طلبانه و جنگ و دخالت‌های خارجی... به هر حال مدل‌ها و الگوهای مختلفی را در مواجهه با بحران‌ها می‌تواند مطرح سازد که شناخت آنها به‌عنوان یک تجربه تاریخی که چراغ راه آینده نیز خواهد بود، می‌تواند بسیار با اهمیت باشد. البته بخشی از این تجربیات چون معطوف به زمان‌تاریخمند و زمانمند است شاید برای همه‌ایمان‌ها قابل‌الگیرداری نباشد؛ چون ممکن است مصداق خیلی از اینها عوض شده باشد و بر اساس فقه شیعه در مصادیق جدید

امام خمینی (ره) ایدئولوگ جریان اسلام سیاسی و انقلاب اسلامی است و برای شناخت ایدئولوژی اصیل انقلاب اسلامی در دوران‌های بعدی می‌باید به‌طور کلی از اندیشه ایشان را بازشناسیم. امام خمینی (ره) در واقع یکی از سخت‌گویان و نظریه‌پردازان بزرگ اسلام سیاسی شیعی محسوب می‌شود که در بین شیعیان جنبش اسلام سیاسی، از زمان جمال الدین اسدآبادی اوج گرفت و همین‌طور ادامه پیدا کرد. در این صد سال اخیر و با پیروزی انقلاب ایران به حکومت رسید به‌طوری که «انقلاب اسلامی بدون نام امام خمینی (ره) شناخته شده نیست» و آرمان‌های این انقلاب همچون «اسلام‌خواهی»، «احیای رابطه دین و سیاست»، «بازسازی سیاست بر اساس معیارهای اسلامی»، «عدالت‌خواهی»، «معنویت‌خواهی و احیای انسانیت آدمی» و «آزادی» و «استقلال» و نیز «نقش مردم در سیاست» با اندیشه امام خمینی (ره) پیوندی تنگاتنگ دارد و اصولاً شناخت دقیق این آرمان‌ها نیازمند شناخت اندیشه امام خمینی (ره) است.

امام خمینی (ره) از سه شأن برخوردار هستند و هر کدام از این شئون می‌تواند تأثیرات و اثرات خاص خود را بر زندگی نسل‌های بعدی بر جای گذارد؛ نخست، ایشان کوشید میان «مذهب» و «سیاست» در جهان معاصر پیوندی مجدد را برقرار سازد و با احیای جایگاه معنویت و دین‌گرایی در جهان کنونی، رابطه تخریب‌شده «دین و دنیا» و «عقل و دین» را بازسازی کند. ایشان از مدلی از توسعه و پیشرفت حمایت کرد که بتواند با معنویت نیز توأم شود. مجموعه این تفکرات دغدغه‌های اصلی امام خمینی (ره) پیوندی به‌همین دلیل شناخت اندیشه‌های امام خمینی (ره) به‌عنوان اندیشمند دین‌آشنا که تلاش کرده است به این دغدغه‌ها پاسخ دهد و راهکار بیرون رفت از آنها را مطرح سازد برای همه کسانی که این دغدغه‌ها را دارند بسیار با اهمیت است و شناخت آن می‌تواند در جهت حل بسیاری از مشکلات امروز راهگشا باشد و بخش مهمی از اندیشمندان و افراد جامعه که دغدغه جنبش اسلامی، پیوند دین و سیاست یا پیوند عقل و علم را دارند، از رابطه سنت و مدرنیته دفاع می‌کنند و بر پیشرفت دین‌مدارانه در جوامع تأکید دارند همه اینها نیازمند شناخت اندیشه‌های حضرت امام (ره) هستند.

لذا اندیشه‌های امام (ره) در تبیین این اندیشه سیاسی اسلامی، قائم به زمان و مکان نیست و وابسته به استدلال‌ها، منطق درونی و کارآمدی‌شان در عرصه عمل است و لذا می‌تواند در عصرها و زمان‌های مختلف ماندگار و کارا باشد. زیرا اندیشه‌هایی که